

УДК 811.111 [22+37] (045)

ББК 81.0

ВЕРБАЛЬНИЙ, НЕВЕРБАЛЬНИЙ ТА КОМПЛЕКСНИЙ МЕМИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ЗА СПОСОБОМ ПОДАННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ (на матеріалі англомовних кіномемів)

ЧЕРНІКОВА О.І.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядаються проблеми визначення, типологізації та опису феномена мему у сучасному мовнокультурному середовищі. Проаналізовано вибірку з сучасних мемів, що походять із кінотекстів та є поширеними в Інтернет-середовищі. На основі критеріїв визначення мему, зокрема спираючись на його широке тлумачення як знака, розроблено первинну класифікацію мемів за типами: вербальні, невербальні та комплексні. Виявлено підтипи комплексного мему: вербально-візуальний, вербально-аудіальний, вербально-жестовий та їх частотність. Установлено, що джерело походження мему впливає на його подальшу реалізацію в мовнокультурному середовищі.

Ключові слова: мем, вербальний мем, невербальний мем, комплексний мем, мовнокультурне середовище, походження мемів.

The article is focused on the problems of defining, classifying and description of the meme phenomenon in modern language and cultural environment. A selection of modern memes developed from cinema-texts and widespread in the Internet has been analyzed. Using the criteria of meme definition and the wider approach to the meme including its definition as a sign, a basic typology has been suggested where memes are classified into verbal, non-verbal and complex memes. Subtypes of complex memes have been defined: verbal and visual, verbal and audial, verbal and gestural. The frequency of the meme subtypes has been counted. The following research result has been achieved: the meme's source influences its further realization in the language and cultural environment.

Key words: meme, verbal meme, non-verbal meme, complex meme, monocultural environment, meme origin.

У часи миттєвого поширення та надлегкої доступності інформації все більш нагальним стає дослідження явища *мема* – інформаційного реплікатора, мовної і культурної одиниці, яка здатна необмежено відтворюватися в сучасному Інтернет-середовищі.

Актуальність дослідження феномена мему зумовлена, насамперед, його унікальними властивостями: сучасний мем має дуже коротке “життя” – виникає миттєво, трансформується за лічені дні (деколи – години) і так само швидко зникає “з хвилі популярності”. У семіотичі, когнітивній та прагма-лінгвістичі, культурології, антропології, психології існують численні спроби визначення мему, його аналізу, класифікації [7; 10; 12; 13]. На жаль, стан вивчення мему залишається спорадичним як в українській, так і в пострадянській науці [6] на відміну від сучасних європейських та американських досліджень [7; 8]. Ті україномовні публікації, що присвячені цьому феномену або згадують його, здебільшого торкаються лише сучасного Інтернет-мема і його вербально-візуальних проявів [2; 3; 4]. У зв'язку з цим можна зауважити, що інші аспекти мему залишаються поза увагою українських дослідників, що підтверджує нагальність цієї наукової розвідки.

Поняття мему з'явилося ще в минулому столітті, а точніше, у 1976 році, у праці Річарда Докінза “Егоїстичний ген” [9]. Незважаючи на те, що згадана робота була присвячена, скоріше, біологічним наукам, поняття “мем” (за аналогією з геном) увійшло в науковий обіг

західної культурології та семіотики. Проте ще задовго до того, як термін “мем” почав уживатися в науковому середовищі, дослідники звертали увагу на те, як саме поширюється інформація, як вона переходить від одної людини до іншої [6]. Цікаво, що ці культурологічні й психологічні дослідження дійшли до “біологічної” аналогії, але не асоціювали одиницю інформації із геном.

Ставлення як вітчизняних [2; 6], так і зарубіжних [7; 8] учених до цього явища неоднозначне, передусім, через його швидкоплинність та здатність необмежено відтворюватися. Слід зауважити, що з суто лінгвістичного погляду мему розглядаються вкрай рідко: найчастіше науковий інтерес дослідників спрямований на розгляд їх у когнітивному або культурологічному аспектах.

Мета дослідження полягає у створенні та описі базової типологічної класифікації мемів.

Завдання статті:

- уточнити визначення поняття мему для розробки класифікації мемів;
- розкрити поняття вербального мему на відміну від мемів, розрахованих на інші засоби сприйняття (візуальний, аудіальний тощо);
- проаналізувати основні структурні типи вербального мему, базуючись на його ознаках.

Для встановлення типології мемів за способом подання та сприйняття інформації було здійснено вибірку зі 100 вербальних і невербальних мемів. Фактичний матеріал відібрано в довільному порядку з веб-ресурса *Knowyourtete.com* [18–22]. Ілюстративний матеріал до цієї розвідки становить лише обмежену кількість досліджених мемів й обмежується лише одним зрізом – сучасними Інтернет-мему, що походять із кінотекстів, або кіномему [5]. За сферою походження можна було б виділити безліч різновидів мемів: релігійні, літературні, розмовні (усні, Інтернет), кіномему, бізнес-мему, військові мему і т. ін (детальна класифікація – у перспективі).

Словникове визначення мему – “ідея, поведінка, стиль або узус/звичай, що передається від людини до людини в межах культури” (переклад тут і далі наш – *О. Ч.*) [15]. За Р. Докінзом, автором терміна, мем – це культурна інформація, яка спроможна передаватися іншим людям шляхом мімікрії або копіювання. “Як приклад мему, можна назвати мелодії, ідеї, влучні вислови, моду [...]; мему розмножуються, переходячи від мозку до мозку шляхом [...] імітації” [9, с. 192].

Наведемо ще два влучні, на нашу думку, визначення мему: “реальна одиниця інформації, яка передається соціально і не залежить від форми, обсягу та будови” [8], “культурні поняття, що відтворюють самі себе” [8].

Сучасні дослідники дають ще більш широке визначення мему: “Упродовж людської історії існування мемів було недовгим: вони передавались, як правило, “з вуст у уста”. Однак тепер [...] вони набувають довговічності [...]. Мему можуть бути історіями, рецептами, навичками, легендами” [12].

Цікаво, що всі визначення мему узгоджуються з класичними критеріями знака (за Ч. Пірсом): “Знаки позначають слова, образи, звуки, запахи, смаки, дії або об’єкти, але вони [...] стають знаками лише тоді, коли ми надаємо їм значення” [14]. Таким чином, говорячи далі про вербальний мем, слід пам’ятати, що ми маємо право розглядати його як мовний знак і як елемент семіотичної системи, або коду.

Глибина і повнота сприйняття мему цілком залежить від адресата. Для переважної більшості мемів бути “в темі”, в ситуації – критично для розуміння мему. Саме тому серед користувачів Інтернет-мемів популярні “ностальгічні” мему, які, мовляв, будуть незрозумілими для тих, хто народився пізніше певного періоду часу.

Існують лінгвокультурні явища, з якими не слід плутати поняття мему. Наприклад, троп (у широкому тлумаченні [17]) теж описує ситуацію, але не має такого поширення, крім того, він стосується лише окремих культурних явищ.

Деякі сленгізми можна віднести до мемів, але це теж залежить від їх розповсюдження. Меми перетинаються з реаліями, адже існують культурно-специфічні меми, які не будуть зрозумілими представникам інших культур.

Детальні критерії визначення і властивості явища мема сформульовано в попередній розвідці, присвяченій дослідженню мемів у лінгвістичному аспекті [5]. Для цього дослідження важливі такі критерії:

- мем не обмежений у часі, тобто під визначення мема підпадає як сучасний демотиватор або влучна фраза, так і цитати відомих людей, ідіоми тощо;
- мем несе в собі більше інформації, ніж можна побачити на поверхні (він “посилається” на цілу ситуацію, сума його слів не дорівнює його значенню);
- з часом семантичне та етимологічне наповнення мема трансформується, а залишається лише форма й ситуативне значення;
- форма мема фіксована, але може підлягати ситуативній трансформації (на зразок зміни фразеологізму);

Оскільки мем підлягає під визначення знака, то й первинний розподіл мемів на типи ґрунтуватиметься на найпростішому розподілі знаків: за способом подання/сприйняття інформації [11]. Таким чином, виділяємо два базових види мема: вербальний і невербальний (Рис. 1).

Слід зазначити, що вербальні меми можуть розвиватися з невербальних, наприклад, “тропи” у широкому значенні (“слово, фраза або образ, що вживається у новий та незвичний спосіб для створення ефекту художності” [16; 17]).

Вербальний мем може складатися з одного слова (*Yodaspeak* [22]), а може включати сполучення слів (*Come to the Dark Side* [18]) або повне речення (*I find your lack of faith disturbing* [20]).

Зважаючи на полімодальність [1, с. 29] мема, тобто його здатність поєднувати різні засоби вираження (вербальний і візуальний, вербальний і аудіальний тощо), пропонуємо виділити також третій базовий вид: комплексний мем (Рис. 1).

М Е М							
ВЕРБАЛЬНИЙ			НЕВЕРБАЛЬНИЙ (візуальний, аудіальний, жестовий)	КОМПЛЕКСНИЙ (поєднання двох або більше попередніх типів)			
слово	сполучення слів	речення		вербально- візуальний	вербально- аудіальний	вербально- жестовий	інші

Рис. 1. Базові типи мема

Варто додати, що чим частіше мем уживається, тим більше існує засобів його реалізації. Так, наприклад, відомий кіномем [5] *I find your lack of faith disturbing* [20] може реалізуватися як:

- вербальний: *I find your lack of faith disturbing*;
- вербально-візуальний: див. Рис.2;
- вербально-аудіальний: усне відтворення мема з дотриманням інтонаційного малюнка (пауза перед останнім словом) та з імітацією характерного “звука важкого дихання”;
- вербально-жестовий: усне відтворення мема з імітацією жестикуляції персонажа.

У цьому комплексному мемі помічено також *трансформації* [5]: наприклад, він може ситуативно вживатись у вигляді *I find your lack of punctuation disturbing* (іронічний коментар на недостатню освіченість співбесідника). Трансформація мема вимагає окремого дослідження, яке включатиме структурний аналіз складу мемів-фраз та мемів-речень і подальшу розробку їх структурної класифікації. Утім, структура мема важлива лише у випадку його трансформацій під час ужитку (аналогічно з порушенням структури фразеологізму, за якого фразеологізм вже не виступає єдиним цілим і може досліджуватися у структурному аспекті).

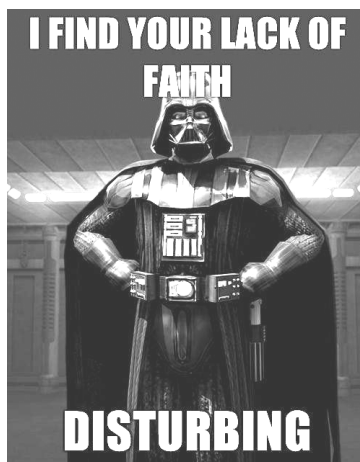

Рис. 2. Вербально-візуальна реалізація мема

Комплексні меми набули широкого розповсюдження завдяки сучасним мас-медіа – Інтернет виступає для них “джерельним середовищем” та носієм. Однак, досліджуючи меми, не варто обмежуватися лише сучасністю: в усі інші часи ідіоми та влучні фрази розповсюджувалися за тією ж самою схемою, що й меми [5], однак швидкість їх переходу від одного мовця до іншого була набагато нижчою.

До суто вербальних мемів можна віднести влучні вирази та фразеологізми, які ніколи не мають візуального або аудіального компонента й існують лише у словесному вигляді.

Суто візуальні меми включають лише картинку без вербального супроводження, як, наприклад, нещодавній мем *Crossguard Lightsaber* [19]. Трапляються також візуально-аудіальні меми, виражені шляхом відеозапису (*It's a trap* [21]).

Під час аналізу з’ясовано, що у фактичному матеріалі (100 одиниць англomовних мемів, довільно відібраних з Інтернет-ресурсу *Knowyourmeme.com*) переважає вербально-візуальний спосіб реалізації мема (Рис. 3). Слід наголосити, що результати дослідження справедливі лише для зрізу Інтернет-мемів як найсучаснішого прояву цього явища. Подальші розвідки, які стосуватимуться широкого кола мемів (від найдавніших до сьогодення), ймовірно, покажуть інші результати.

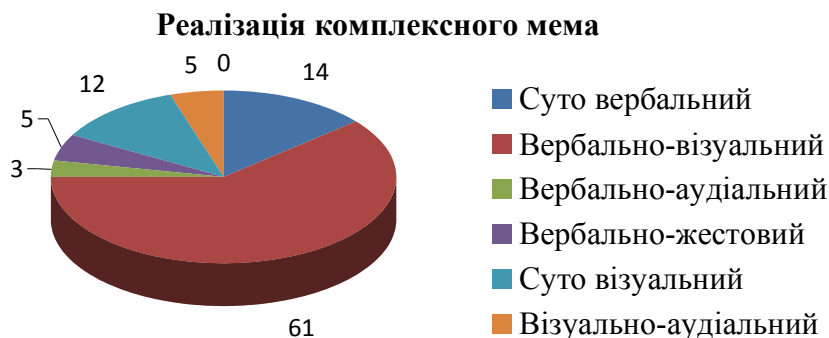

Рис. 3. Реалізація комплексного мема

Підсумовуючи, представимо такі результати: по-перше, у статті здійснено репрезентативну вибірку кіномемів, які підлягають під визначені критерії мема; по-друге, використовуючи базовий розподіл мемів на вербальні й невербальні, розроблено їх класифікацію за способом

подання та сприйняття інформації, а також виокремлено третій тип – комплексний мем. Аналіз та розподіл матеріалу за вказаним критерієм показав, що більшість (61%) кіномемів складають вербально-візуальні мему.

Переважають вербально-візуальні мему серед сучасних кіномемів, уживаних у середовищі Інтернет, можна пояснити тим, що, оскільки джерело походження цих мемів – кінотексти, які передбачають як вербальний, так і візуальний компоненти, спосіб подання інформації у джерелі відбивається й на реалізації кіномему в мовленні та культурі. Отже, в межах матеріалу цієї наукової розвідки, можна стверджувати, що *джерело походження мему впливає на його подальшу реалізацію в мовно-культурному середовищі*.

Серед перспектив дослідження – детальна структурна класифікація вербальних мемів, а також аналіз усіх типів мемів за семантичним та функціональним критеріями. Крім того, передбачається аналіз широкого кола одиниць-мемів, що включатиме не лише мему сучасності, а й ті, що існували до появи зручного для розповсюдження засобу масової інформації – Інтернету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабина Л.В. Об особенностях демотиватора как полимодального текста / Л.В. Бабина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2013. – № 2 (20). – С. 28-33.
2. Жаботинская С.А. Язык как оружие [Электронный ресурс] / С.А. Жаботинская. – Режим доступа : http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf.
3. Піддубний А.С. Інтернет-мему в аспекті парадигми перекладу [Електронний ресурс] / А.С. Піддубний // *Новости мировой науки (Филологические науки)*. – 2011. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Philologia/6_86003.doc.htm
4. Соколова К.В. Мему як засіб комунікації в Інтернет-середовищі / К.В. Соколова // *Гуманітарний часопис* : [зб. наук. пр.]. – Харків : ХАІ, 2012. – № 1. – С. 118–123.
5. Чернікова О.І. Вербальний мем: лінгвістичний аспект / О.І. Чернікова. – *Наук. записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”* : [зб. наук. пр.]. – Острог : Вид-во Національного ун-ту “Острозька академія”, 2015. – Вип. 51. – С. 354–356.
6. Щурина Ю.В. Інтернет-мему: істочники виникнення [Електронний ресурс] / Ю.В. Щурина // *Научный прогресс на рубеже тысячелетий (Филологические науки)*. – 2014. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/7_170976.doc.htm
7. Blackmore S. The meme machine / Susan Blackmore. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 258 p.
8. Chick G. The units of culture [Electronic Resource] / Garry Chick. – Mode of Access : <http://www.personal.psu.edu/gec7/Units.pdf>
9. Dawkins R. The selfish gene / Richard Dawkins. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 360 p.
10. Deacon T.W. Memes as signs [Electronic Resource] / T.W. Deacon // *The semiotic review of books*. – Vol. 10 (3). – Mode of Access : <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/srb/10-3edit.html>
11. Eco U. Semiotics and the Philosophy of Language / Umberto Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1986. – 242 p.
12. Gleick J. What defines a meme? [Electronic Resource] / J. Gleick // *Smithsonian magazine*. – 2011. – Mode of Access : <http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/what-defines-a-meme-1904778/?no-ist=&c=y%3Fno-ist&page=2>
13. McNamara A. Can we measure memes? [Electronic Resource] / Adam McNamara // *Frontiers in evolutionary neuroscience*. – Vol. 3. – 2011. – Mode of Access : <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3118481>.

14. Peirce Ch.S. Collected papers of Charles Sanders Peirce (8 Volumes) / Ch.S. Peirce. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1931–58. – Vol. 2. – P. 227.
15. Meme: Merriam Webster [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/meme>.
16. Trope: Merriam Webster [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/trope>.
17. TV Tropes [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/HomePage>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Come to the Dark Side [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://knowyourmeme.com/memes/come-to-the-dark-side>
19. Crossguard lightsaber [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://knowyourmeme.com/memes/crossguard-lightsaber>
20. I find your lack of faith disturbing [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://knowyourmeme.com/memes/i-find-your-lack-of-faith-disturbing>.
21. It's a trap [Electronic Resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/its-a-trap>
22. Yodaspeak [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://knowyourmeme.com/memes/yodaspeak>

Дата надходження до редакції 05.06.2015